

JEŠTĚ KE KŘÍŽOVÝM CESTÁM PŘI POUTNÍCH MÍSTECH VE VÝCHODNÍCH ČECHÁCH

VIKTOR BLAŽEK – JIŘÍ SLAVÍK

Téma křížových cest patří mezi četná desiderata naší kulturní historie. Na okraj práce Evy Zápalkové, zveřejněné v tomto časopise,¹⁾ lze připomenout existenci křížových cest na hřbitovech německojazyčných obcí v blízkosti Ústí nad Orlicí – v Dolních Libchavách, v Knapovci či v Kocliřově u Litomyšle.²⁾ V Podkrkonoší se podobná křížová cesta nachází v Pecce.³⁾ Zřejmě se jedná o stejný případ jako u „kostelní“ křížové cesty v Martínkovicích. Také tento fenomén by zasloužil bližší pozornost. Údaje uvedené v příspěvku Evy Zápalkové je třeba upřesnit: Křížovou cestu v Božanově nejspíše zhotovil Heinrich Wolf z Broumova (německy Braunau), u martínkovických cest zmíněný dr. Franz Beda Menzel rozhodně nemohl být původcem jejich vzniku, vždyť jeho životní data (1904–1999) to vylučují.⁴⁾ Podíl na zřízení obou křížových cest lze spíše připsat tehdejšímu broumovskému opatu Janu Nepomuku Rotterovi (1844–1886).⁵⁾ Na opěrné zídce Božího hrobu ve Studánce se nachází nápis „Na hradě cháborském vykopán a položen sem 22. VI. 1905.“ Odkazuje tedy na zbytky středověkého hradu nad Cháborami,⁶⁾ nikoliv na blíže neurčený Tábor. Nejzásadnějším nedostatkem práce je opominutí křížových cest v Nové Pace (okres Jičín), Temném Dole u Maršova (okres Trutnov) a v Potštejně (okres Rychnov nad Kněžnou). Absence druhé a třetí z nich by mohla dokazovat závislost práce Evy Zápalkové na knize Z. Boháče a kolektivu, *Poutní místa v Čechách* (Praha 1995), která tato hesla postrádá. Přinejmenším třetí z těchto křížových cest přesáhla lokální význam v souvislosti s poutním místem kultu sv. Jana Nepomuckého.

NOVÁ PAKA

Křížová cesta v Nové Pace (okres Jičín) byla postavena v roce 1746 nákladem a iniciativou novopackého primase Martina Šádka na okraji tehdejšího městečka. Za účasti novopackého faráře Jana Polipeckého bylo všech 14 zastavení křížové cesty slavnostně posvěceno kvardiánem františkánského kláštera v Hostinném. Dnešní umístění křížové cesty není původní, dříve se nacházela na místě nynějšího sportovního stadionu, vystavěného v místě Špitálského rybníka, dále její trasa vedla okolo tehdejší Střelnice a končila pod vrcholem Pošmistrova kopce (původně byl nazýván Kalvárií, v této lokalitě byla umístěna i socha sv. Alžběty, později také několikrát přestěhována). V těchto místech byl v roce 1774 tehdejší majitelem pozemků, packým poštmistrem Františkem Šádkem, vztyčen dodnes dochovaný kamenný krucifix, který se stal logickým zakončením křížové cesty. Jednotlivá zastavení byla přemístěna na současné místo v roce 1862, když poutníky z pobožností často vytrhovala střelba a rušily je muzika a hluk z hospody na Střelnici.⁷⁾

Obr. 1: Nová Paka (okres Jičín), desáté zastavení křížové cesty (foto Městský úřad Nová Paka, B. Benč, 2008).

Křížová cesta se nachází jižním směrem od Dukelského náměstí, první zastavení je umístěno v ulici Svatojánské, pokračuje okolo kaple Bolestné P. Marie podél městského hřbitova, nad ním se stáčí do ulice Gebauerovy a ulice Křížové ve směru k Pošmistrově kopci. Jednotlivá zastavení jsou tvořena monolitickými hranolovými kvádry ukončenými profilovanou římsou, se vzdutým obloukem. Čelní stěnu soklu a těla pilíře pročeňují ryté rámy. Na čelní straně v obdélné nise s profilovaným zrcadlem jsou uchyceny malované obrazy, v roce 2008 restaurované a doplněné Zdenou Lebedovou podle ikonografických pramenů.⁸⁾

MARŠOV

Mezi dávná přání maršovských občanů (okres Trutnov) patřilo zřízení křížové cesty na Starou horu (situována nad břehem řeky Úpy). Podle pověsti se těžce nemocnému horalovi zjevila v mystickém snu Panna Maria a poradila mu, aby se napil vody ze studánky na úbočí Staré hory. Byl zázračně uzdraven, zpráva o zázraku se roznesla po celém kraji a zbožní lidé tu hledali útěchu tělesnou i duchovní. Pod studánkou se zázračnou vodou dali v roce 1752 manželé Jo-

hann Christoph a Elizabeth Benschovi u své chalupy s pozdějším čp. 10 postavit na panské půdě kapličku.⁹⁾ Stavbu zasvěcenou P. Marii vysvětil 22. října 1752 maršovský farář Franz Anton Czereghetti. Původní kaplička byla posléze zrušena, její zdivo bylo zčásti strženo a roku 1810 vystavěl Johann Ch. Bensch prostornější kapli, která mohla pojmout vzrůstající návštěvy poutníků. Ještě v roce 1841 je zachycena na mapě stabilního katastru a uvedena jako Maria Hülf Kapelle. Patrocinium bylo změněno na svatoanenské pravděpodobně s přestavbou kolem 1. světové války, kdy byl upravován krov a presbytář. Velkým podnětem pro založení křížové cesty byl v roce 1871 dar 140 zlatých rakouské měny od France Reisse z Maršova (II. díl).¹⁰⁾ Záhy uspořádal maršovský farář Ferdinand Kutscher církevní sbírku a zbytek pro pořízení ve výši 107 zlatých přidal ze svého. Celkem tak bylo vybráno 529 zlatých. Čtrnáct kamenných zastavení křížové cesty zhotovil sochař Johann Russ z Pilníkova, obrazy namaloval vrchlabský malíř Alois Seifert. Slavnostní vysvěcení proběhlo dne 13. srpna 1876 převorem františkánského řádu v Hostinném páterem Antonínem Neumayerem. Kaple po 2. světové válce zchátrala. K velikým škodám došlo po roce 1970, kdy se z okolních chalup odstěhovali poslední obyvatelé. V roce 1985 zůstalo ze 14 zastavení pouze desáté u kaple sv. Anny, ostatní kamenné díly zastavení byly rozvaleny až na úpatí Staré hory, některé i 200 m od svého původního umístění. V říjnu roku 1985 začala obnova křížové cesty především díky místním nadšencům, po roce 1990 s velkým přispěním společnosti Veselý výlet bratři Klimešů z Horního Maršova. Všechna zastavení křížové cesty byla postavena, zrestaurována

a vyzdobena smaltovými obrazy od malíře a grafika Aleše Lamra. Umělec zobrazil Kristův příběh pomocí jednoduchých symbolických metafor. Obnovenou křížovou cestu vysvětil 2. června 2001 administrátor maršovské farnosti – p. Jaroslav Štancl, znovuvysvěcení kaple proběhlo ve svátek sv. Anny v červenci roku 2002. Jednotlivá zastavení mají podobu poměrně prostých výklenkových kaplí sesazených z masivních pískovcových kvádrů, s pseudogotickým dekorem v orámování střední části stěny a v profilu trojúhelných stříšek. Obrazy jsou osazeny v mělkých výklencích se segmentovým nadpražím.

POTŠTEJN

Křížová cesta o 13 zastaveních s Božím hrobem byla zřízena hraběnkou Annou Barborou Harbuval d'Chamaré, rozenou ze Sanningu v roce 1754 na přístupové komunikaci k poutnímu kostelu sv. Jana Nepomuckého, vystavěnému ve zříceninách perněstejského paláce hradu Potštejna (okres Rychnov nad Kněžnou) v letech 1750–1752. Poutní komplex dotvořila v letech 1762–1766 kaple sv. Schodů.¹¹⁾ Křížová cesta začíná západně od potštejského náměstíčka (Městečka) a stoupá k vodnímu prameni na severním okraji zalesněné hradní kupy. Tam se smyčkou otáčí, aby mírným stoupáním došla až pod bývalou 1. hradní bránu a po otáčce vstoupila hlavní přístupovou komunikací do hradního areálu. Tři zastavení (9.–11.) byla umístěna na upraveném bolwerku na severní straně 2. brány, dále při cestě do hradu následovalo poslední zastavení a konečně uvnitř 2. hradního okruhu v jižním baštovitém výstupku byl vystavěn Boží hrob. Kaple jsou nikové, architektonicky jednoduše

Obr. 2: Maršov (okres Trutnov), poslední zastavení křížové cesty s novým obrazem (foto NPÚ ÚOP Josefov, V. Blažek, 2009).

Obr. 3: Potštejn (okres Rychnov nad Kněžnou), kaple čtvrtého zastavení křížové cesty (foto NPÚ ÚOP Josefov, J. Slavík, 2009).

provedené, zděné ze smíšeného materiálu a hladce omítané s pseudopilastrovými výplněmi po stranách nik a za přilehlým nárožím. Původně byly vybaveny malbou ve výklenku, v průběhu 19. století malby zakryly nové obrazy na železném plechu. Sedlové stříšky pokryly v průběhu 1. půlky 20. století ražené dvoudrážkové tašky (tzv. francouzské). Ukřížování bylo pojato odlišně, dnes je tvoří dva postranní dřevěné kříže (lotrovské), středový dřevěný kříž s plechovým korpusem Ježíše, po jehož stranách stojí kamenné klasiciující podstavce s figurami Marie a Jana malovanými na plechu. Křížovou cestu ve 2. polovině 20. století závažně poškozovali vandalové a neúdržba, takže z některých kaplí zůstaly jen hromady zříceného smíšeného zdiva.¹²⁾ Díky péči obce se zachránilo několik obrazů na plechu. Nejlépe dochované jsou nyní vystaveny v kněžišti kaple sv. Schoďů (nynější kaple sv. Jana Nepomuckého). Křížová cesta byla opravena v letech 2000–2003 nákladem obce Potštejn. Do nik kaplí byly připevněny barevné, do plastu zalité reprodukce obrazů křížové cesty z místního kostela sv. Vavřince¹³⁾ a byla obnovena Kalvárie včetně osazení nových plechových figur.

POZNÁMKY

- 1) E. Zápalková, Křížové cesty při poutních místech ve východních Čechách, *Průzkumy památek* XIV, 2, 2007, s. 135–154.
- 2) O poslední z nich Z. Paulková, Křížová cesta v Koclířově, *Sborník Národního památkového ústavu, územního odborného pracoviště v Pardubicích* za rok 2007, Pardubice 2008, s. 15–16.
- 3) Reliéfy křížové cesty od J. Ledera z roku 1772 (E. Poche a kol., *Umělecké památky Čech* 3, P–Š. Praha 1979, s. 32) se původně nacházely na hřbitovní zdi, po jeho zrušení byly osazeny do stěn kostela.
- 4) J. Zeschick, Benediktini a benediktinky v Čechách a na Moravě. Praha 2007, s. 111.
- 5) P. Preiss – M. Vilímková, *Ve znamení břevna a růží*. Praha 1989, s. 327.
- 6) F. Musil – L. Svoboda, *Hrady, zámky a tvrze na okrese Rychnov nad Kněžnou*. Ústí nad Orlicí 1998, s. 58–59.
- 7) Farní kronika děkanského úřadu v Nové Pace.
- 8) Čerpáno z materiálu zapůjčených od Jaroslava Vágenknechta z Nové Paky.
- 9) P. Klimeš – A. Lamr, *Křížová cesta na Starou horu*. Horní Maršov 2002.
- 10) Tamtéž.
- 11) F. Musil – L. Svoboda, o. c. v pozn. 6, s. 122.
- 12) Kromě cihel normálního formátu byly používány pískovcové kvádry a zlomky a žulové kameny. Při opakovaných prohlídkách nebyly nalezeny žádné druhotně použité architektonické články. Přesto lze předpokládat, že převážná část materiálu kaplí pochází z hradní stavby.
- 13) Ústní informace starosty obce pana Petra Dostála.

NOCH EINIGES ZU KREUZWEGEN BEI WALLFAHRTSORTEN IN OSTBÖHMEN

Das Thema der Kreuzwege gehört zu zahlreichen Desiderata der böhmischen Kulturgeschichte. Am Rande der Arbeit von Eva Zápalková, veröffentlicht in dieser Zeitschrift, kann man die Existenz der Kreuzwege auf den Friedhöfen der deutschsprachigen Gemeinden in der Nähe von Ústí nad Orlicí/Wildenschwert – in Dolní Libchavy, in Knapovec oder Koclířov bei Litomyšl/Leitomyšl. Im Gebirgsvorland von Riesengebirge befindet sich ein ähnlicher Kreuzweg in Pecka und man könnte bestimmt weitere Beispiele finden.

Im Beitrag sind einige Angaben zu Kreuzwegen in Božanov, Martinovice und in Studánka präzisiert und Informationen über unterlassene Kreuzwege bei Wallfahrtsorten in Nová Paka, Temný důl bei Maršov und in Potštejn ergänzt.

Der Kreuzweg in Nová Paka (Bezirk Jičín/Gitschin) wurde im Jahre 1746 erbaut. Im Jahre 1774 hat der Postmeister in Paka František Šádek auf seinem Grundstück das bis heute erhaltenen steinernen Kreuzzifix aufgerichtet, das zu einem logischen Abschluss des Kreuzweges wurde. Einzelne Kreuzwegstationen wurden auf die zeitgenössische Stelle im Jahre 1862 verlegt. Malereien in den Nischen einzelner Kapellen hat im Jahre 2008 Zdena Lebedová restauriert und ergänzt.

In Maršov wurde der Kreuzweg im Jahre 1871 in der Nähe der Marienkapelle aus dem Jahre 1752 erbaut, im Jahre 1810 vergrößert. Alle Kapellen des Kreuzweges hat Johann Russ aus Pilníkov verfertigt, Bilder hat der Maler Alois Seifert aus Vrchlabí gemalt. Das Patrozinium der Marienkapelle hat sich im I. Weltkrieg auf hl. Anna verändert. Der stark niedergeschlagene Kreuzweg wurde im Jahre 2002 renoviert, moderne Bilder hat der Maler Aleš Lamr verfertigt.

Der Kreuzweg in Potštejn wurde von der Gräfin Anna Barbora Harbuval d'Chamare, geborene von Sanning im Jahre 1754 auf dem Zugangsweg zur Wallfahrtskirche des hl. Johannes von Nepomuk, erbaut in den Ruinen des Palas der Burg in den Jahren 1750–1752, errichtet. Den Wallfahrtskomplex hat in den Jahren 1762–1766 die Kapelle der hl. Stiege ergänzt. Gemauerte Pfeilerkapellen sind nach 1948 heruntergekommen und zu ihrer Renovierung ist in den Jahren 2000–2003 gekommen. Die Kapellen waren ursprünglich mit der Malerei in der Nische ausgestattet, im Verlauf des 19. Jahrhunderts wurden die Malereien durch neue Bilder auf dem eisernen Blech zugedeckt. Bei der erwähnten Rekonstruktion wurden sie durch Reproduktionen der Bilder des Kreuzwegs aus der örtlichen Kirche des hl. Laurentius ersetzt.

ABBILDUNGEN

Abb. 1: Nová Paka (Bezirk Jičín/Gitschin), zehnte Kreuzwegstation (Foto Stadtamt Nová Paka, B. Benč, 2008).

Abb. 2: Maršov (Bezirk Trutnov/Trautenau), letzte Kreuzwegstation mit dem neuen Bild (Foto NPÚ ÚOP Josefov, V. Blažek, 2009).

Abb. 3: Potštejn (Bezirk Rychnov nad Kněžnou/Reichenau an der Kniezna), Kapelle der vierten Kreuzwegstation (Foto NPÚ ÚOP Josefov, J. Slavík).

(Übersetzung J. Kroupová)